

## Hoofdstuk 1. Kader rondom thema pesten

### 1. Sociale veiligheid

#### Aanleiding

Het thema sociale veiligheid heeft in de achterliggende jaren veel aandacht gekregen. Dit naar aanleiding van een aantal droevige incidenten die maatschappelijke discussies over pesten deden oplaaien (<http://nos.nl/artikel/456424-jaaroverzicht-2012-tim-ribberink.html>). Sociale veiligheid wordt gezien als een belangrijke voorwaarde voor het leren en ontwikkelen van kinderen. Het doel van aandacht voor sociale veiligheid is dat leerlingen zich veiliger voelen op school en dat pesten wordt tegengegaan. Scholen hebben een inspanningsverplichting om dit in hun dagelijks handelen op school in te bedden ([https://schoolenveiligheid-public.sharepoint.com/Paginas/csv\\_eZines/eZine\\_02/artikel-1.aspx](https://schoolenveiligheid-public.sharepoint.com/Paginas/csv_eZines/eZine_02/artikel-1.aspx)).

In maart 2013 presenteerden staatssecretaris Sander Dekker en kinderombudsman Marc Dullaert een plan van aanpak om op scholen pesten tegen te gaan. Een jaar later wordt een plan gepresenteerd met een wetsvoorstel voor sociale veiligheid op scholen. Meningen en discussies zijn op gang gekomen. Dit alles is uitgemond in een wet sociale veiligheid (Kamerstukken II, 2014-2015) die per 1 augustus 2015 actief is.

#### Inhoud van de wet

In de wet zijn drie belangrijke elementen vastgelegd (Kamerstukken II, 2014-2015), namelijk:

1. **Zorgen voor een sociaal veilige schoolomgeving.** De nadruk ligt op het besteden van aandacht aan het voorkomen van pesten en het handelen in een pestsituatie. Als hulpmiddel bij het uitvoeren van het sociale-veiligheidsbeleid mag een school een specifiek programma kiezen of een combinatie maken van (eigen) aanpakken, methoden en interventies die zich richten op een effectieve schoolbrede aanpak van de sociale veiligheid en het tegengaan van pesten.
2. **Het effect van het veiligheidsbeleid periodiek monitoren.** Op deze manier kan het beleid gericht ingezet worden. Het instrument dat ingezet wordt, moet voldoen aan een aantal eisen, namelijk: betrouwbaar en valide, inzicht geven in ervaren fysieke en sociale veiligheid, en een beeld geven van het welbevinden van leerlingen. Het instrument moet ten minste een keer per jaar onder alle leerlingen worden afgenomen.
3. Binnen de school moet **een laagdrempelig aanspreekpunt** zijn. De taken van deze anti-pestcoördinator en/of coördinator sociale veiligheid zijn: het coördineren van anti-pestbeleid en het aanspreekpunt zijn in het kader van pesten.

Plannen, regels en protocollen zijn geen doel meer op zichzelf, maar een concrete handreiking om sociale veiligheid handen en voeten te geven. De onderwijsinspectie heeft een controlerende functie op deze drie bovenstaande punten.

## 2. Welke definities zijn er van pesten?

De meest gehanteerde definitie van pesten is die van de Zweedse psycholoog en pestdeskundige Olweus (1992). Van pesten is volgens hem sprake als iemand herhaaldelijk en langdurig wordt blootgesteld aan negatieve handelingen door een individu of groep personen. In een recentere definitie (Salmivalli, 2010) komt naar voren dat pesten een subtype is van agressief gedrag. Het gaat dan om een of meer individuen die bij herhaling een ander aanvalt, vernedert of buitensluit. Van Stigt (2014) noemt daarbij nadrukkelijk dat pesten plaatsvindt in de context van een groep.

In de literatuur (Van Stigt, 2014; Deboutte, Schuerman, & Neuts, 2010; Olweus, 2003; Ruigrok, 2010) wordt pesten gekenmerkt door de volgende vijf aandachtspunten:

- systematisch, zich herhalend negatief gedrag;
- bedoeling om doelbewust te kwetsen of onderuit te halen;
- toebrengen van fysieke, psychische en sociale schade aan het slachtoffer;
- een ongelijke machtsbalans tussen pester(s) en gepeste(n) (de dader heeft vaak een dominante houding ten opzichte van het slachtoffer);
- een sociale functie; pesterijen treden bijna altijd op in groepsverband. Pestkoppen verwerven zo een centrale positie in de groep. Het is vaak niet de drang tot kwetsen, maar de behoefte erbij te horen, iets te betekenen wat hun tot dit gedrag aanzet.

### 3. Welke signalen duiden op pesten?

Het tijdig signaleren is erg belangrijk om pesten effectief aan te kunnen pakken. De leerkracht zelf is het belangrijkste instrument om pesten te signaleren. Dat doet hij in samenwerking met ouders die signalen kunnen oppakken vanuit de thuissituatie. Naast observaties zijn er ook andere hulpmiddelen om pesten te signaleren. Zo zijn er systemen die helpen bij het volgen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, zoals ZIEN!, SCOL (Sociale Competentie Observatielijst) en VISEON (Volginstrument Sociaal-emotionele ontwikkeling). Er zijn ook specifieke pesttesten voor handen, zoals de Pesttest. De Pesttest helpt de omvang van het probleem te registeren en kan helpen om de ogen van leerkrachten en ouders te openen (Wijnands, 2013). Een sociogram is een instrument dat inzicht geeft in de populariteit van leerlingen en hun rangorde in de klas.

Leerkrachten vinden het vaak lastig om pesten te signaleren. Pesten speelt zich vaak buiten het gezichtsveld van de leerkracht af. Toch zijn er wel signalen die kunnen wijzen op een peestsituatie (Muynck, 1999, Van Stigt, 2014, Wijnands, 2013). We kunnen de signalen onderverdelen in signalen bij het kind dat gepest wordt, de pester, en de groep waarin gepest wordt.

Signalen bij een kind dat gepest wordt:

- spullen die 'kapot' gaan;
- het lijkt geen vrienden te hebben, het is vaak alleen;
- het wordt als laatste gekozen;
- het wordt nooit uitgenodigd voor een verjaardag, het kind wil zijn verjaardag niet vieren of andere kinderen gaan niet in op de uitnodiging om op zijn verjaardagsfeestje te komen;
- geen zin om naar school te gaan;
- het verliezen van belangstelling voor schoolse taken en/of verminderde schoolresultaten;
- het probeert dicht bij de leerkracht te blijven;
- het ziet er bang, neerslachtig en huilerig uit, is angstig en onzeker
- het vertoont overdreven, clownesk gedrag
- het vertoont afkoopgedrag met behulp van geld en/of snoep of door het maken van huiswerk voor anderen;
- het gaat niet graag meer naar club, de zondagsschool, het koor of muzieklles.

Andere kinderen uit jouw klas kunnen ook signalen geven dat een kind gepest wordt. Ze vertellen bijvoorbeeld dat een kind zit te huilen, niet mee mag doen of altijd alleen staat in de pauze.

Signalen bij een kind dat pest:

- het heeft opvallend positief zelfbeeld;
- het heeft weinig invoelingsvermogen en is tegendraads;
- het heeft een vaste groep vrienden;
- het roddelt vaak en zegt lelijke dingen over andere kinderen;
- het is opvallend agressief.

Signalen bij een groep waarin gepest wordt:

- een ongrijpbare groep en/of slechte sfeer;
- een slechte motivatie;
- weinig hulp aan elkaar;
- veel onderlinge concurrentie;
- het kind uit de groep vertelt niet meer zo veel over school en het gaat met minder plezier naar school;
- het loopt met onvrede over het spelen op het plein rond;
- het wil niet meer naar school worden gebracht of juist wel terwijl het niet bij de leeftijd past;
- het is bang geworden om zich bij de groep te voegen;
- het kind vertelt verhalen over grapjes die met klasgenoten uitgehaald zijn.

#### 4. Welke vormen van pesten zijn er?

Pesten gebeurt niet altijd op dezelfde wijze. Soms wordt er een onderscheid gemaakt tussen direct pesten en indirect pesten. Het direct pesten is dan weer onder te verdelen in verbaal, fysiek en materieel pesten, terwijl het bij indirect pesten gaat om het buitensluiten van iemand (Karels, 2014):

- Fysiek: schoppen, duwen, knijpen of slaan.
- Verbaal: schelden, beledigen, dreigen of belachelijk maken.
- Buitensluiten en roddelen.
- Materieel: het stukmaken, zoek maken of opeisen van eigendommen.

(Henderson, 2013; Ruigrok, 2010; Van Stigt, 2014; Wijnands, 2013)

'Meidenvenijn' is een naam voor het roddelen, buitensluiten en negeren van meisjes onder elkaar. Dit heeft de afgelopen jaren meer aandacht gekregen. Meisjes zijn hier vaak 'beter' in dan jongens en de gevolgen van dit pestgedrag zijn vaak groter, omdat meisjes gevoeliger zijn voor wat anderen van hen denken (Prinsen, 2013).

Een relatief nieuwe vorm van pesten vraagt de laatste tijd steeds meer aandacht. Het gaat hierbij om het gebruik van digitale middelen zoals computer, tablets, smartphones en mobiele telefoons, die worden ingezet om te pesten. We noemen dit cyberpesten. Dit cyberpesten neemt steeds grotere vormen aan en er worden ook steeds meer nieuwe manieren gevonden. Met het toenemen van de mogelijkheden van de digitale middelen neemt ook het gebruik van deze middelen om te pesten steeds toe. Het grote probleem bij cyberpesten is de anonimiteit. De afzender is vaak lastig te achterhalen (Prinsen, 2013). Dubbel pijnlijk is dat de meeste slachtoffers van cyberpesten ook op de klassieke manier worden gepest. Als je dat meemaakt ben je dus nooit of nergens meer veilig (Deboutte, 2014; Hop, 2007).

Cyberpesten heeft samenvattend de volgende kenmerken:

- a. Het gebeurt in de veilige omgeving van het pestslachtoffer.
- b. Het kan een bericht keer op keer lezen.
- c. Het weet niet hoe het een bericht moet opvatten.
- d. Het kan moeilijk reageren.
- e. Het pesten is confronterender.
- f. Soms weet het slachtoffer niet wie de pester is.
- g. Het heeft niet het gevoel dat het echt iets kan terugdoen.
- h. Er zijn geen omstanders die het pestslachtoffer kunnen helpen.
- i. Het is moeilijk om erover te praten.
- j. Pesten gaat elders verder (bijvoorbeeld op het schoolplein).

Door de ontkerkelijking en de individualisering zijn onze oude normen en waarden weggefallen. Zij bieden geen vanzelfsprekend houvast meer bij het ontwikkelen van sociaal gewenst gedrag. Door het wegvallen van duidelijke regels vanuit de thuissituatie, wordt de invloed van de mediaomgeving groter met alle gevolgen van dien. (Hop, 2007).

## **5. Wat is het verschil tussen plagen en pesten?**

De grens tussen plagen en pesten kan heel dun zijn. Ongemerkt of doelbewust kan er een negatieve bedoeling in plagerijtjes sluipen en als één persoon steevast het doelwit is, raakt de machtsverhouding uit balans (Karels, 2014; van der Meer, 2002; Ruigrok, 2010).

De verschillen tussen plagen en pesten zijn als volgt.

Bij plagen:

- is er sprake van incidenten en van een gelijke machtsverhouding;
- is er geen winnaar of verliezer;
- is het slachtoffer in staat zichzelf te verdedigen en loopt het geen (blijvende) lichamelijke en/of geestelijke schade op.

Bij pesten daarentegen:

- is er sprake van een zekere systematiek of regelmaat en van ongelijke machtsverhouding
- is de pester de spreekwoordelijke winnaar en het slachtoffer de verliezer;
- mag het slachtoffer niet (meer) voor zichzelf opkomen en loopt het blijvende lichamelijke en/of geestelijke schade op.

## **6. Welke beschermende en risicoverhogende factoren zijn er bij het ontstaan van pesten?**

Kenmerken die de kans op betrokkenheid bij pesten verhogen, worden risicofactoren genoemd. Er zijn ook beschermende factoren; dit zijn kenmerken van een persoon of omgeving die het effect van risicofactoren tegengaan en werken als een buffer tegen pestgedrag (Goossens, 2012).

Een kind ontwikkelt zich binnen verschillende contexten en relaties, zoals gezin, leeftijdgenoten en school (Bronfenbrenner, 1977, Goossens, 2012). Vaak is er een verband tussen enerzijds bepaalde kenmerken van kinderen of hun omgeving en anderzijds hun gedrag in peestsituaties. Veel vaker betreft het echter 'losse' kenmerken of condities. Bepaalde kenmerken kunnen kinderen kwetsbaar maken om dader of slachtoffer van pesten te worden. Zo verhogen angstig en depressief gedrag de kans dat een kind slachtoffer wordt (Fekkes, 2006), terwijl agressief en storend gedrag de kans op daderschap verhogen (Cook, 2010).

De volgende risicofactoren verhogen de kans op pesten (Van der Meer, 2002, Wijnands, 2013):

- uiterlijk dat afwijkt van de groepsnorm;
- begaafdheid;
- het ontbreken van sportieve vaardigheden;
- belemmering in weerbaarheid, zoals kinderen met gedragsproblematiek of een fijngevoelig karakter;
- leerlingen die geen vrienden in de klas hebben die voor hen willen opkomen, lopen een grote kans om te worden buitengesloten.

De volgende beschermende factoren verlagen de kans op pesten (Goossens, 2012, Muynck, 1999, Wijnands, 2013):

- een goed pedagogisch klimaat in de school;
- bewuste aandacht voor positieve groepsvorming;
- antipestbeleid;
- veiligheid te bieden;
- de verwachtingen ten aanzien van de (leer)prestaties niet te hoog op te schroeven.

## 7. Welke rollen zijn er bij pesten?

Als er wordt gepest, gebeurt het zelden dat er alleen daders en slachtoffers bij betrokken zijn. Vaak zijn er veel meer leerlingen aanwezig die op een of andere manier invloed uitoefenen op het pesten. Uit observaties blijkt dat in driekwart van de gevallen toeschouwers een versterkende rol hadden bij het pesten door mee te doen of pesters aan te moedigen. Pesten is daarom een groepsproces, waarbij vaak verscheidene leerlingen betrokken zijn. Om pesten goed aan te pakken is het belangrijk te weten hoe groepsprocessen werken en hoe ze kunnen bijdragen aan het ontstaan en voortduren van pesten (Goossens, 2012; Van Stigt, 2014; Wijnands, 2013).

Daders nemen vaak het initiatief en meelopers zorgen voor de ondersteuning. Meelopers gaan ook actief meedoen door te slaan en/of uit te schelden. De meelopers zijn vaak degenen die het vuile werk opknappen. Ogenscheinlijk zijn zij nogal eens degenen die het initiatief nemen. Ze doen vaak mee uit angst of berekening, of omdat ze het gewoon leuk vinden. Aanmoedigers doen niet actief mee, maar staan er vaak bij en moedigen de dader aan door bijvoorbeeld te gaan lachen. Sommige studies combineren ook wel alle drie de pestrollen tot één daderrol (Gini, 2007; Wijnands, 2013).

Aan de kant van het slachtoffer staan verdedigers. Ze helpen slachtoffers door bijvoorbeeld op te treden tegen daders. Dit kan risicovol zijn, doordat daders hun agressie ook op hen kunnen gaan richten. Een minder opvallende vorm van verdedigen is het slachtoffer steunen, geruststellen en troosten (Goossens, 2012). Het valt op dat veel leerlingen slachtoffer zijn van pesterijen, omdat zij zich niet conformeren aan de norm die door de pester aan de groep wordt opgelegd (Wijnands, 2013).

Ten slotte zijn er nog leerlingen die niet actief betrokken zijn bij het pesten, de buitenstaanders. Deze doen niet mee, maar grijpen ook niet in. Zo spelen ze toch een belangrijke rol en stemmen ze impliciet mee in het pesten: 'wie zwijgt, stemt toe'. Meestal is het vanwege onverschilligheid of angst dat de middengroep zich afzijdig houdt, want wie het opneemt voor het slachtoffer, loopt het risico om een volgend slachtoffer te worden (Wijnands, 2013).

## 8. Welke gevolgen heeft pesten?

Voor zowel pester als gepeste heeft pesten negatieve gevolgen.

### *Gevolgen voor de pester*

Wanneer de pester in zijn gedrag niet gecorrigeerd wordt, loopt hij de kans om zijn pestgedrag voort te zetten op school, in clubverband, op zijn werk of in de maatschappij. Een groot Zweeds onderzoek toont aan dat pesters op latere leeftijd significant vaker crimineel gedrag vertonen dan niet-pesters (Goossens, 2012). Dit wordt bevestigd door het onderzoek van Olweus (1987).

### *Gevolgen voor het slachtoffer*

Het zelfvertrouwen van het kind daalt vaak evenals het gevoel van eigenwaarde. Wanneer mensen wel aardige dingen tegen zo'n kind zeggen, gelooft het kind het niet. Het wantrouwt mensen met goede bedoelingen.

Veel kinderen die gepest worden voelen zich ongelukkig, ze zijn angstig, somber, hebben vaak last van fysieke klachten en kwaaltjes, staan geïsoleerd binnen de groep, hebben weinig vrienden, vermijden school of presteren slecht en lijden soms zelfs aan waanideeën. Goossens (2012) geeft aan dat ook wanneer mensen op latere leeftijd gepest worden dit grote gevolgen kan hebben op vele terreinen: sociale, psychische, fysieke, fysiologische en zelfs psychiatrische problemen en slechte schoolprestaties.

### *Gevolgen voor de groep*

Het pesten heeft ook gevolgen voor de zwijgende middengroep. De sfeer in de klas is negatief; dit betekent dat de resultaten die behaald worden door de groep niet optimaal zullen zijn. Het zal moeilijk zijn om met de klas groepsopdrachten te maken, omdat dit samenwerking vereist. Bij omstanders kan het pesten ook leiden tot schuldgevoelens of angst.

### *Gevolgen voor ouders*

Wanneer ouders te weten komen dat hun kind gepest wordt of pest, roept dit allerlei emoties op. Zij willen direct tot handelen overgaan om dit probleem op te lossen. Het is belangrijk dat de leerkracht ouders erkenning geeft in hun emoties. Ook ouders van kinderen uit de zwijgende middengroep kunnen signalen opvangen dat er gepest wordt bij hun kind in de klas. Het is belangrijk dat deze ouders dit aan de school melden.



## 9. De aanpak van pesten

Een eerste reactie in het oplossen van pesten is vaak om de pester aan te spreken en het slachtoffer te helpen. Uit onderzoek (Salmivalli et al., 1996; Huitsing & Veenstra, 2013; Van Stigt, 2014) is gebleken dat de oplossing voor pesten complexer is. De hele klas speelt een rol bij het pesten. Er zijn daarbij verschillende rollen (paragraaf 6). De aanpak van pesten is allereerst een universele aanpak die zich richt op de groepsnorm over pesten in de groep. De groepsnorm is namelijk van invloed op het voortbestaan van pesten. Er is daarnaast soms ook een selectieve aanpak nodig die zich richt op bijvoorbeeld onderliggende problematiek van de pester. Van der Meer (2003) spreekt ook wel van de vijf sporen aanpak. De aanpak dient systematisch te zijn. Een andere benadering is een oplossingsgerichte aanpak van pesten (Young, 2009). Het pestgedrag wordt op een oplossingsgerichte manier omgebogen. Leerlingen leren verantwoordelijkheid te nemen en een positieve rol te spelen voor elkaar.

In het artikel 'Samenwerken tegen Pesten' (Munniksma, Huitsing, Oldenburg, van der Ploeg & Veenstra, 2014) wordt beschreven dat de samenwerking tussen school en ouders van cruciaal belang is. Deze samenwerking moet er al zijn voordat er sprake is van pesten (preventief), door het informeren van ouders, hen te betrekken bij het vormgeven van het pestprotocol en hen helpen om het onderwerp pesten thuis bespreekbaar te maken. Ouders hebben ook een signalerende functie met betrekking tot pesten. Op het moment dat er sprake is van pesten, is het belangrijk dat ouders in gesprek gaan met hun kind om de signalen helderder te krijgen. School heeft de verantwoordelijkheid en expertise om het pestprobleem aan te pakken, juist ook omdat de verantwoordelijkheid van de groep groot is.

### *Preventieve aanpak*

Het direct positief beïnvloeden van het groepsklimaat door de leerkracht vormt een belangrijke preventieve aanpak van pesten. Er zijn verschillende fasen te onderscheiden in de groepsvorming (Henderson, 2013; Overveld, 2012; Tuckman, 1965):

- **Forming:** Dit is de verkenningsfase. De groep komt voor het eerst bij elkaar. De groepsleden tasten af wie iedereen is. Een belangrijke vraag is: 'Hoe werkt het hier?' De groep heeft behoefte aan een leerkracht die leerlingen met elkaar in gesprek brengt en het gevoel geeft aan de leerlingen dat ze erbij horen.
- **Storming:** Deze fase kenmerkt zich door strijd om invloed. De hiërarchie wordt vastgesteld: wie verkrijgt de leiderspositie? De groep heeft een leerkracht nodig die aandacht besteedt aan het omgaan met conflicten en helderheid en duidelijkheid verschaft.
- **Norming:** In deze fase worden ongeschreven regels bepaald. Het gaat erom vast te stellen wat wel en niet toegestaan is. Ook is belangrijk dat bepaald wordt hoe met elkaar omgegaan wordt. De groep vraagt in deze fase om een leerkracht die regels en gedragsverwachtingen expliciet aan de orde laat komen.
- **Performing:** Deze periode in de groepsvorming kenmerkt zich door een langere periode van rust en plezierig samenwerken. De groep heeft behoefte aan een leerkracht die uitnodigt tot samenwerken en ieders talent tot bloei laat komen.
- **Adjourning:** In deze fase houdt de groep op te bestaan. Het is van belang dat de leerkracht de groep voorbereidt op het naderende afscheid. De groep vraagt in deze fase om een klimaat waarin de sfeer tot het einde toe plezierig blijft.

In deze groepsvormingsfasen is het belangrijk dat de leerkracht activiteiten laat uitvoeren die het vormingsproces op een positieve manier sturen. Daarnaast is het van belang dat er duidelijke regels en afspraken gemaakt worden met elkaar, waarvoor ieder zich verantwoordelijk voelt.

## **Hoofdstuk 2. Hoe ontwikkelt een kind op de basisschool zich op sociaal-emotioneel gebied in relatie tot pesten?**

In dit hoofdstuk worden antwoorden gezocht met betrekking tot het verloop van de ontwikkeling van het kind op het gebied van samenwerken, inleven in een ander en dergelijke. Hierbij worden enkele pedagogen aan het woord gelaten.

### *Totale ontwikkeling*

De sociaal-emotionele ontwikkeling is het gebied waarin bezien wordt hoe een kind zich ontwikkelt ten opzichte van een ander kind. Dit is een belangrijke ontwikkeling. In de literatuur kom je de opvatting tegen dat een mens pas een mens wordt als hij anderen – de medemens – gaat ontmoeten (Alkema, Kuipers, Lindhout, & Tjerkstra, 2015). Wel moet bedacht worden dat dit maar een deel is van de ontwikkeling van een kind. Hoewel de sociaal-emotionele ontwikkeling belangrijk is, zijn ook de cognitieve, morele, fysieke en andere gebieden van belang en zijn nauw met elkaar verbonden. Deze verschillende ontwikkelingsgebieden zijn dus niet van elkaar los te koppelen.

### *Relaties met leeftijdgenoten*

Rubin, Bukowski en Parker hebben in de jaren tachtig van vorige eeuw onderzocht dat er drie aspecten zijn te onderscheiden op het gebied van relatie met de kinderen: interacties, relaties en groepen (Mönks, 2014). Het aspect interacties vindt plaats tussen twee personen, dus ook kinderen, op een bepaalde tijd en plaats. Het is een niet diepgaand contact, maar er vindt wel wederzijdse afstemming en aanpassing plaats tussen de betrokkenen. Het aspect relaties gaat iets verder. Op dit niveau is er ook afstemming en aanpassing tussen de betrokken individuen. Een nog hoger niveau is die van de groepen. Dit is veel complexer, omdat het dan gaat om meerdere mensen bij elkaar. Deze niveaus worden hieronder verder uitgewerkt.

### *Interacties*

Wanneer een kleuter voor het eerst op school komt, nemen de interacties met leeftijdgenoten toe. De kinderen spelen regelmatig met elkaar en ook in de klas doen ze steeds meer met elkaar. Kinderen beïnvloeden elkaar, vooral kinderen van hetzelfde geslacht (Mönks, 2014). Piaget (1896-1980), een Zwitserse pedagoog, onderzocht hoe kinderen met elkaar omgaan. Daarbij bleek het zo te zijn dat mensen verschillende stadia doorlopen, waarvan de eerste betrekking heeft op kinderen tot zeven jaar. Allereerst de sensomotorische fase. Kinderen zijn in deze fase vooral op zichzelf gericht, ze zijn egocentrisch ingesteld (Delfos, 2011). Dit beïnvloedt de interacties. Kinderen pakken bijvoorbeeld speelgoed af, omdat ze daar zelf mee willen spelen, ze zien daar niet of nauwelijks de gevolgen van.

Bij het spel van een kind zijn deze ontwikkelingen ook terug te zien. Eerst zal een kind vooral met zichzelf bezig zijn om allerlei handelingen aan te leren. Wordt een kind ouder, dan krijgt het kind ook oog voor andere kinderen. Eerst spelen ze naast elkaar, dan worden er afspraken gemaakt en ten slotte gaan de kinderen ook op reacties van elkaar inspelen (Alkema, Kuipers, Lindhout, & Tjerkstra, 2015). Hierbij leert een kind vooral door imitatie, het nadoen van elkaars gedrag (Mönks, 2014).

Vanaf een jaar of zeven gaan de kinderen meer met elkaar samenwerken. Ze leren naar elkaar te luisteren en op elkaar in te spelen. Hier gaat ook sociaal conformisme een steeds grotere rol spelen (Mönks, 2014). Dit houdt in dat de kinderen zich aanpassen aan de normen van de desbetreffende leeftijd. Dit sociaal conformisme bereikt een hoogtepunt bij de leeftijd van ongeveer vijftien jaar. Een aantal elementen spelen een centrale rol in dit conformisme: het milieu, het geslacht van het kind en de aard van het gedrag. Het gaat nog niet zozeer om uiterlijke kenmerken.

Er zijn drie gedragsoriëntaties die belangrijk zijn bij de interacties met leeftijdgenoten: prosociaal, antisociaal en sociaal teruggetrokken gedrag. Kinderen met prosociaal gedrag gaan op een vriendelijke manier met elkaar om, ze helpen elkaar en delen met elkaar. Kinderen met antisociaal gedrag hebben de neiging om veel ruzie te maken en vertonen soms ook agressief gedrag. Kinderen met sociaal teruggetrokken gedrag nemen vaak geen initiatieven en zeggen ook zelden

iets in de klas (Mönks, 2014). De kinderen van de laatste twee oriëntaties lopen een groter risico op het ontwikkelen van problemen. Dit kan ook pestgedrag bij andere kinderen uitlokken.

### *Relaties*

Vanuit interacties kunnen allerlei vriendschappelijke relaties ontstaan. In een relatie zijn de betrokken personen over een langere periode in interactie. De relaties ontstaan vaak tussen personen die een gemeenschappelijke geschiedenis en een gemeenschappelijke toekomst hebben. Wanneer zo'n relatie is opgebouwd, zijn de volgende kenmerken te onderscheiden: begrip voor elkaar, wederzijdse ondersteuning, vertrouwen in elkaar en respect voor en acceptatie van de ander (Mönks, 2014).

Ook op de basisschool zijn deze relaties te vinden tussen de kinderen. Dit vindt plaats vanaf een jaar of tien. In deze tijd zijn verschillende kenmerken te ontdekken. Het ene kenmerk zal wel op de basisschool terug te zien zijn; andere misschien iets minder. De volgende kenmerken zijn vaak te zien:

- gemeenschappelijke activiteiten en interesses;
- wederzijdse openheid;
- wederzijds vertrouwen;
- empathie;
- oprechtheid;
- aanvulling of completering van eigen tekortkomingen;
- hechting met volledige openheid, fijngevoeligheid en wederzijdse ondersteuning (Mönks, 2014).

Zulke relaties ontstaan na losse relaties die kinderen met elkaar hebben. Eerst onderneemt men af en toe iets met elkaar, daarna kan dit uitgroeien tot een hechte relatie.

Ook in dit stadium is het mogelijk dat er pestgedrag ontstaat. Er zijn namelijk verschillende soorten relaties. Drie typen zijn positief, maar één soort relatie is negatief. Deze relatie wordt de 'wederkerige antipathie' genoemd (Mönks, 2014). Twee kinderen vinden elkaar dan expliciet onaardig. Het percentage bij de jongens ligt wat dat betreft hoger dan bij de meisjes.

### *Groepen*

De relaties ontstaan vaak binnen groepen. Dit kunnen allerlei verschillende groepen zijn waar de individuen elkaar tegenkomen. Dan ontstaan er vaak spontaan allerlei groepjes. In deze groepjes gelden onbesproken regels. Zelfs in de laagste groepen van de basisschool komt dit al voor. Kinderen proberen zich dan al op allerlei manieren bij zo'n groep te voegen. Dit doen ze in lagere groepen vaak door het gedrag van de leider te imiteren, omdat de jonge kinderen vaak nog geen idee hebben van gedragsregels in een groep. Vanaf ongeveer tien jaar ontstaan er groepen met regels en afspraken (Mönks, 2014).

In dit verband is het ook goed om te noemen dat we in een groep vijf typen kinderen onderscheiden. Kinderen hebben verschillende sociometrische statussen. Er is onderscheid tussen (Mönks, 2014):

- populaire kinderen: zij worden zeer vaak aardig gevonden en zelden onaardig;
- verworpen kinderen: zij worden zeer vaak onaardig gevonden en zelden aardig;
- controversiële kinderen: zij worden vaak zowel aardig als onaardig gevonden;
- genegeerde kinderen: zij worden zelden aardig of onaardig gevonden;
- gemiddelde kinderen: zij behoren niet tot een van de vorige vier typen.

### *Voorschoolse ontwikkeling*

Zoals hiervoor blijkt, maakt het al verschil hoe de kinderen zijn als ze op school komen. Hoe hun karakter is, en hoe ze zich in de eerste vier jaren van hun kinderleven hebben ontwikkeld. Er kunnen allerlei redenen zijn waarom kinderen zich anders gedragen of zich anders ontwikkelen.



De psycholoog Maslow (1908-1970) heeft onderzocht en benadrukt dat een mens verschillende behoeften heeft. Om tot het hoogste niveau te komen van deze behoeften, moeten de andere eraan voorafgegaan zijn. Een bepaald niveau is nodig om de volgende te ontwikkelen. De behoeften volgen zich als volgt op (Delfos, 2011): lichamelijke behoeftte (1), behoeftte aan veiligheid (2), behoeftte aan liefde en het gevoel ergens bij te horen (3), behoeftte aan respect (4), behoeftte om te weten en te begrijpen (5) en de behoeftte van de zelfontplooiing (6). Op school, maar ook voordat kinderen op school komen, kunnen zich allerlei zaken voordoen waardoor een kind niet toekomt aan leren. Als iemands behoeftte aan liefde

niet wordt vervuld, dan zal het op school bijvoorbeeld niet snel tot leren komen. Pesten kan geplaatst worden bij de tweede tot en met de vierde laag. Dan is ook te begrijpen dat een gepest kind minder gaat presteren. Het zoekt namelijk naar waardering en erkenning, voordat het gaat leren en ontwikkelen. En het is eveneens belangrijk dat er in het begin van een kinderleven voldaan kan worden aan de drie eerste lagen. Een kind dat lichamelijk niet in conditie is, of geen veiligheid ervaart, zal min of meer vastlopen.

Ook de theorie van Bowlby (1907-1990) mag in dit verband niet onbenoemd blijven. Hij benoemt hierbij dat de manier waarop de hechting met de medemens (in de eerste plaats aan de ouders) tot stand komt, bepalend is voor de emotionele ontwikkeling van het kind op latere leeftijd (Delfos, 2006). Door een betere gehechtheid zal het kind nu en later betere prestaties kunnen leveren. De theorie van Bowlby sluit aan bij de tweede laag van de behoefttepiramide van Maslow.

## Literatuurlijst

- Alkema, E., Kuipers, J., Lindhout, C., & Tjerkstra, W. (2015). *Meer dan onderwijs* (8e ed.). Assen: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum.
- Bronfenbrenner, U. (1977). *Toward an experimental ecology of human developmen. American Psychologist.*
- Cook, C. W. (2010). *Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation.* .
- Deboutte, L. D. (2014). *De survivaalkid pesten.* Sint Niklaas: Abimo uitgeverij.
- Deboutte, G., Schuerman, E., & Neuts, M. (2010). *Leven met een pestverleden.* Leuven, België: CEGO Publishers.
- Delfos, M. (2006). *Kinderen in ontwikkeling; stoornissen en belemmeringen.* Amersfoort: Drukkerij Wilco.
- Delfos, M. (2011). *Ontwikkeling in vogelvlucht.* Amsterdam: Pearson.
- Minne Fekkes, Frans I.M. Pijpers, A. Miranda Fredriks, Ton Vogels, S. Pauline Verloove-Vanhorick
- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M., Frederiks, A.M., Vogels, T., & Verloove, P. (2006). *Do Bullied Children Get Ill, or Do Ill Children Get Bullied? A Prospective Cohort Study on the Relationship Between Bullying and Health-Related Symptoms. Pediatrics, 117(5), 1568-74.*
- Goossens, M. V. (2012). *Pesten op school, achtergronden en interventies.* Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Gini, G., Albiero, P., Benille, P., & Altoè, G. (2007). *Does empathy predict adolescents' bullying and defending behavior?*
- Henderson , M. (2013). *Omgaan met pesten.* Amsterdam: SWP.
- Hop, B. D. (2007). *Pesten is laf! Cyberpesten is laffer.* Haarlem: Vives Media B.V.
- Huitsing, G. & Veenstra, R. (2013). *Pesten: Groepsprocessen van schoolklassen in kaart gebracht.* In B. Volker, H. Flap & G.. Mollenhorst (red.), *Sociale netwerken: Vragen, antwoorden en onderzoek.* Groningen/ Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Kamerstukken II, 2014-2015, 34 130, nr. 3.
- Mönks, P. d. (2014). *Ontwikkelingspsychologie; inleiding tot de verschillende deelgebieden.* Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Munniksmas, F., Huitsing, G., Oldenburg, B., Ploeg van der, R., & Veenstra, R. (2014). *Samenwerken tegen pesten.* In R. Oostdam & P. de Vries (red.), *Samenwerken aan leren en opvoeden.* Bussum: Coutinho.
- Muynck, M. H. (1999). *Ik wil er ook bij horen.* Houten: Den Hertog B.V.
- Olweus, D. (1987). *Bully/victim problems among schoolchildren in Scandinavia.* In J.P.
- Myklebust & R. Ommundsen (Eds.), *Psykologprofesjonen mot ar 2000* (pp. 395-413).
- Oslo: Universitetsforlaget

- Olweus, D. (1992). *Treiteren op school*. Amersfoort: College uitgevers.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60 (6), 12-17.
- Overveld, K. (2012). *Groepsplan gedrag. Planmatig werken aan passend onderwijs*. Huizen: Pica.
- Prinsen, H. (2013). *Zeg nee tegen pesten*. Houten: Uitgeverij LannooCampus.
- Ruigrok, R. (2010). *Handboek alles over pesten*. Esch: Uitgeverij Quirijn.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participants roles and their relations to social status within the group. *Aggressiv Behavior*, 22(1), 1-15.
- Nieuwsbericht Rijksoverheid. (2013, maart 25). Scholen wettelijk verplicht pesten aan te pakken. (2013, maart 25). Verkregen van <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2013/03/25/scholen-wettelijk-verplicht-pest-en-aan-te-pakken>.
- Tuckman, B. (1965). *Forming, Storming, Norming, and Performing*. Opgeroepen op 31 mei 2016, van Mindtools: [http://www.mindtools.com/pages/article/newLDR\\_86.htm](http://www.mindtools.com/pages/article/newLDR_86.htm)
- Van der Meer, B. (2002). *Kinderen en pesten*. Utrecht/Antwerpen: Kosmos-S&K Uitgevers.
- Van Stigt, M. (2014). *Alles over pesten*. Amsterdam: Boom.
- Wijnands, Z. (2013). *Als je wordt buitengesloten*. Heerenveen: Groen.
- Young, S. (2013). *Van pesten naar samenwerken*. Huizen: Pica.
- Websites**
- Karels, M. (2014). Gevolgen van pesten. Verkregen via <http://wij-leren.nl/gevolgen-pest-en.php> .
- NOS (2012), Jaaroverzicht NOS: Tim Ribberink. Verkregen via <http://nos.nl/artikel/456424-jaaroverzicht-2012-tim-ribberink.html>.
- Stichting School en veiligheid (2015), Samenwerken aan sociale veiligheid op school. Verkregen via [https://schoolenveiligheid-public.sharepoint.com/Paginas/csv\\_eZines/eZine\\_02/index.aspx](https://schoolenveiligheid-public.sharepoint.com/Paginas/csv_eZines/eZine_02/index.aspx)